Gheorghe Şincai – context istoric şi operă de luminare

EMIL VASILESCU
Redactor-şef, revista „Biblioteca"

Pierdută pe undeva prin hăţişul dezinteresului mass-media, dominată tot mai insistent de mijloacele audio-vizualului, insensibilă la adevăratele valori culturale româneşti, împlinirea a 250 de ani de la naşterea marelui cărturar transilvan Gheorghe Şincai s-a transformat, prin forţa contextului, într-o sărbătoare judeţeană. Este adevărat, o sărbătoare onorată de prezenţa a numeroşi oameni de cultură din întreaga ţară, a oficialităţilor mureşene şi a numeroşi oameni simpli din zona în care s-a născut şi a crescut cărturarul. Manifestările omagiale au culminat cu ***Simpozionul Naţional Gheorghe Şincai - sub semnul istoriei*** şi a prilejuit urcarea la tribună a numeroşi specialişti în istorie şi istorie culturală. Rândurile noastre târzii, care nu au putut fi pregătite pentru momentul aniversar, apar ca un pios omagiu şi ca o încercare de a revedea, din perspectivă naţională, aspecte ale operei unui mare întemeietor de spirit românesc.

La 250 de ani de la naşterea sa avem perspectiva suficientă pentru a aşeza cercetarea într-un context istoric relevant. Două ni se par a fi elementele ce se impun de la sine: Şincai aparţine unui mare curent european, Iluminismul şi, deopotrivă, naţional: Şcoala Ardeleană. Iluminismul, ca stare spirituală, a pătruns prin intermediul culturii germane în Transilvania, mai înainte de a se răspândi prin filieră franceză şi în celelalte ţări românești. Climatul european a făcut ca iluminismul să apară şi să se afirme mai întâi peste munţi. Intrarea românilor transilvani sub stăpânire austriacă a favorizat acest proces şi i-a impus forme specifice. La origine francez, iluminismul capătă prin mijlocire germană trăsături aparte. Imperiul autocrat habsburgic, dar şi celelalte părţi ale Germaniei fărâmiţate nu au putut ocoli marile procese de dezvoltare a burgheziei, culminând cu Revoluţia Franceză, dar au încercat să-i croiască altă haină şi să-l cureţe de elementele lui radicale, egalitariste sau naţionale. De aceea, iluminismul transilvan va fi unul naţional, dar de obedienţă feudală, propăşirea naţiei fiind pusă pe seama reformelor „*cu voie de la împărăţie*." În acest sens vom observa că schimbările pozitive erau aşteptate de la Viena şi nu

BDD-A19288 © 2004 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:54:58 UTC)

de la mişcarea lui Horea, care a zdrucinat imperiul la 1784. Ce a urmat după aceasta, lunga serie de Memorandumuri ale românilor transilvăneni a fost dovada lipsei de implicare fermă în rezolvarea problemei româneşti în Transilvania. Abia prin Avram Iancu, în revoluţia de la 1848-1849, s-a primit răspunsul necesar. Deşi învinsă, tentativa românească a revoluţionarilor a pus în termeni reali modalităţile rezolvării problemei transilvane.

Să revenim încă o dată asupra demersului paşnic al cărturarilor transilvani pentru a observa că mişcarea lor a fost una eminamente culturală, de propăşire prin învăţătură. De altfel, întreaga acţiune a primit o conotaţie pe măsură: Şcoala Ardeleană. Avem de-a face în principal cu o acţiune pedagogică realizată de câţiva aleşi asupra românilor transilvani. Această dimensiune i-a fost impusă încă de la naştere, impregnată fiind de demersurile religioase şi educative. O revenire asupra originilor acestei mişcări ne poate edifica pe deplin.

Expansiunea Imperiului Habsburgic spre Răsărit a fost însoţită de o puternică ofensivă a catolicismului ca religie de stat. Ea s-a combinat cu Antireforma declaşată după schisma protestantă, dar şi una antiortodoxă, mai veche, de la 1054, după Marea Schismă. Cum orice înaintare a Imperiului spre Răsărit după lungul şir de victorii militare de după Asediul Vienei (1683), presupunea acapararea de populaţii ortodoxe dominate de turci, s-a încercat trecerea lor la catolicism. În Croaţia s-a reuşit, dar mai departe lucrurile au mers foarte greu. S-a recurs atunci la o cale de mijloc: crearea unei a treia biserici, greco-catolice, unite, între ortodocşi şi catolici. O singură modificare a devenit majoră: capul bisericii unite este Papa de la Roma, ceea ce însemna aproape totul. Procesul uniatist s-a dezvoltat pe măsură ce regimentele chesaro-crăieşti înaintau pe pământ ortodox. Începutul se face în 1611 cu eparhia de Marca, urmată de eparhia Muncaciului şi Maramureşului (1646), prima entitate ortodoxă românească ce cunoaşte acest proces, apoi la Sirmium - Hopova (1688), Oradea (1690), ambele ca o consecinţă a înfrângerii turcilor, şi ultima, Alba Iulia (1698), care, după opinii favorabile, a încununat toate acţiunile unioniste din Imperiul Austriac.

Trecerea unei părţi a românilor ortodocşi la uniaţi, departe de a fi numeric atât de importantă, a deschis poarta unor oportunităţi. Cea mai semnificativă ţine de facilitarea procesului de învăţământ în limba maternă, adică în română. Şi vom vedea că aici s-au obţinut unele rezultate, cele 300 de şcoli înfiinţate numai sub supravegherea lui Gheorghe Şincai fiind pline de promisiuni. Aceste şcoli aveau nevoie de manuale româneşti, de aici şi reluarea tipăririi acestora cu grafie latină. O serie de tineri merituoşi au fost trimişi la studii înalte la Viena şi Roma pentru a fi folosiţi în administraţia civilă sau în ierarhiile bisericeşti. Cei mai importanţi corifei ai Şcolii Ardelene au fost oameni ai bisericii unite şi au lucrat pentru aceasta. E bine să reamintim

BDD-A19288 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:54:58 UTC)

limpede acest lucru, după ce o jumătate de secol istoriografia totalitară românească a ocolit cu grijă aspectul. Aceşti cărturari au fost întâi de toate preoţi sau călugări, s-au aflat în slujba bisericii, şi-au creat operele dintr-o vizibilă perspectivă religioasă. Şincai, ca şi Samuil Micu, a fost slujitor al bisericii multă vreme. După şcoala primară făcută la Săbed, a fost trimis la o şcoală confesională unitariană, şi la Târgu Mureş, într-un gimnaziu reformat maghiar. Apoi la Blaj, călugăr fiind, preda retorica şi poetica, într-un seminar românesc. La Roma face studii superioare teologice şi filozofice, urmând colegiul catolic „De Propaganda Fide," dar ocupându-se în special de studiul istoriei românilor, frecventând asiduu biblioteca Vaticanului. Tot aici obţine un titlu de doctor în teologie şi filozofie la Academia „Sf. Toma." La Viena urmează studii pedagogice la Şcoala Normală de la Sf. Ana şi dreptul natural, public şi ecleziastic la Universitate, apoi la seminarul Sf. Barbara.

Apare limpede că Gheorghe Şincai, ca şi Samuil Micu sau Petru Maior, a fost pregătit să devină un înalt slujitor al bisericii unite şi un funcţionar de stat fidel stăpânirii. Până la un punct biografia lui se conformează acestei destinaţii: profesor la Seminarul din Blaj, director al şcolilor greco-catolice din Transilvania. Nu peste mult timp, călugărul-cărturar „defectează" şi părăseşte viaţa monahală. De acum întreaga sa viaţă se schimbă, apar dificultăţile materiale. Mai mult, foştii mentori îi devin inamici, şi aici nu este vorba numai de episcopul Ion Bob, ci de întregul sistem eclesiast unit, ridicat împotriva lui. Este destituit din funcţie şi întemniţat aproape doi ani la Aiud. După eliberare, continuă să fie persecutat de autorităţi, care aproape îl obligă la un exil intern, mai întâi la Oradea, apoi la Sinea, în Slovacia, unde devine preceptor în familia contelui Wass de Ţaga.

O viaţă plină de privaţiuni îl mişcă între locurile natale, Oradea sau Buda - unde spera să găsească înţelegere - şi Sinea - corector la tipografia regească din Buda, apoi, după moartea lui Samuil Micu, care era revizor, ocupă acest post în care nu este definitivat.

Pregătit în şcolile catolice, a avut acces la o cultură superioară celei orientale, unde de regulă erau şcoliţi cărturarii români. Marele său talent a avut unde să se îmbogăţească din cărţile bibliotecilor. Numai că din aceste şcoli Şincai nu a ieşit mai convins să urmeze cale duhovnicească, dimpotrivă, s-a îndepărtat de aceasta, fără să devină ateu, şi s-a îndreptat cu hotărâre către slujirea poporului său. Gheorghe Şincai este un eşec al sistemului care l-a pregătit şi un mare câştig pentru spiritualitatea naţională a românilor.

Contextul cultural românesc se regăseşte în ansamblul Şcolii Ardelene ca o dimensiune corectivă aparte. De prea multe ori cercetarea istoriografică insistă pe abordarea separată a celor trei provincii româneşti şi subapreciază unitatea de spirit subiancentă a românilor. La începutul secolului al XVIII-lea

BDD-A19288 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:54:58 UTC)

în peisajul cultural românesc se produce un transfer de intensitate în repartiţia valorilor. Secolul fanariot din Moldova şi Ţara Românească a creat numeroase obstacole spiritualităţii româneşti, fără a o putea dezintegra. Limba greacă devine limbă de cultură şi învăţământ, încetinind evoluţia firească a culturii în limba română. Procesul cunoaşte altă intensitate în Transilvania, datorită efectelor iluministe amintite şi intensificării luptei de emancipare naţională. Aici, naţiunea română se simţea ameninţată chiar în fiinţa ei, prin nerecunoaştere ca naţiune componentă după acel sălbatic „Unio Trium Nationum" de după răscoala de la Bobâlna (1437). Dacă în provinciile de sub suzeranitate otomană căderau capete, inclusiv de domnitori (Constantin Brâncoveanu, Grigore Alexandru Ghica), în Transilvania erau în pericol întregul popor român, istoria şi limba lui, dreptul la viaţă liberă alături de fraţii lui.

Şcoala Ardeleană şi-a asumat această uriaşă misiune de salvgardare a poporului român pe cale paşnică, prin acţiuni de durată de luminare şi prezervare a fiinţei naţionale. Cărturarii Şcolii Ardelene au fost mai întâi istorici şi filologi ai românilor, abia după aceea duhovnici ai bisericii unite. Pe tărâmul istoriei şi al limbii s-a dus bătălia naţională în Transilvania. Pe turci nu i-a interesat că ne tragem de la Râm şi că vorbim o limbă neolatină. Nu i-a interesat nici credinţa ortodoxă, dovadă că nu avem aşezăminte de cult musulmane decât în fostele paşalâcuri şi raiale. Abia în secolul al XIX-lea un alt năvălitor venit de la Răsărit începe să încropească o nouă istorie care încearcă să separe pe români de moldoveni, politică încă în vigoare dincolo de Prut.

Ce ne spune lucrarea lui Gheorghe Şincai la aproape două secole după ce a fost încheiată? Şincai a fost înainte de orice, o mare conştiinţă românească. Efortul său principal s-a îndreptat spre cunoaşterea istoriei şi a limbii românilor. ***Hronica Românilor şi a mai multor neamuri*** este un monument de informaţie documentară, care îmbogăţeşte izvoarele prin aducerea la lumina zilei a numeroase documente ferite cu grijă de ochii lumii în arhivele Vaticanului, ale Vienei sau Budei. Totuşi, influenţa sa asupra constituirii corpus-ului istoriografic românesc este mult diminuată din simplul motiv că a apărut mult prea târziu, după moartea autorului, în 1853, la Iaşi. Aşa s-a întâmplat şi cu ***Ţiganiada*** lui Ioan Budai Deleanu, apărută postum, după ce literatura română experimentase epopeea. Istoriografia românească avea deja ***Magazin istoric pentru Dacia***, un corpus al cronicilor muntene şi moldovene, sinteze datorate lui Kogălniceanu şi Bălcescu. Şincai le îmbogăţeşte cu ***Hronicul***... său şi, mai ales, cu spiritul activ pe care îşi întemeiază misia istoricului. Nu degeaba cenzura habsburgică nota pe manuscrisul ***Hronicului***: „*opera este bună de pus pe foc, iar autorul merită să fie spânzurat*." Sentimente

BDD-A19288 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:54:58 UTC)

care au însoţit politica autorităţilor atât cât au stăpânit în Transilvania, cu atât mai sever după instaurarea dualismului austro-ungar.

Opera filologică, mai puţin impunătoare, a fost mai eficientă prin exercitarea sa directă asupra formării limbii literare române. ***Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*** (1780), Viena, împreună cu Samuil Micu, dar ediţia a 2-a din 1805 tipărită la Buda este semnată doar de Şincai, este prima gramatică românească cu puternice reverberaţii în dezvoltarea şi normarea limbii române. Unele inconsecvenţe, dar şi unele excese târzii au dus la dezvoltarea curentului latinist de care nu-i putem face responsabili pe coriferii Şcolii Ardelene. Ei au deschis calea gramaticilor lui Enăchiţă Văcărescu, Radu Tempea şi, mult mai târziu, celei a lui Heliade Rădulescu. În acelaşi sens, al cultivării limbii române, se înscriu şi manualele pentru şcolile româneşti: ***A.B.C. sau Alphavit pentru folosul şi procopseala şcoalelor celor normaliceşti a neamului român***, ***Prima principia latinae gramatice ad usum scholarum vlachico-nationalium***, ***Catehismul cel Mare***, sau ***Îndreptar către Aritmetică***, lucrări care, alături de funcţia lor de îndrumător al şcolilor româneşti unite, au fost de mare folos dezvoltării învăţământului românesc.

Opera lui de luminare a tins dincolo de spaţiul şcolii pentru a se adresa românilor de toate vârstele şi de toate ocupaţiile. Povăţuire către economia de câmp, o carte de agricultură, ***Istoria naturii sau a firii*** şi ***Vocabulariu ce se ţine de istoria naturii*** ambele rămase în manuscris, ca şi ***Învăţare firească spre surparea superstiţiei norodului***, adaptare după lucrarea lui H. Helmut, ***Volks Naturlehre***, rămân mărturii ale ataşamentului cărturarului faţă de problemele oamenilor simpli.

Om al cunoaşterii ample, Gheorghe Şincai a năzuit spre împlinire totală. Muza sa poetică i-a inspirat o elegie latină, pe care G. Călinescu în a sa ***Istorie***... nu uită să o transcrie:

„*Timp de cinci ani petrecut-am la Roma şi-n vremea aceea*
Vrednic de laur fiind, mi s-au dat cele două diplome
Roma în studiu mi-a fost de-ajutor, şi-i aduc mulţumire,
Căci bibliotecile ei mi-au fost totdeauna deschise."

Cărturarul transilvan a fost un împătimit de cuvântul românesc la care a trudit să-l facă mai bogat şi mai viu. Nu-i vom căuta împlinirile în poezie, dar spiritul său enciclopedic a defrişat atâtea câmpuri noi care-i priveau pe români.

BDD-A19288 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:54:58 UTC)